

ІНТОНАЦІЙНА РЕГІОНАЛЬНА ВАРІАТИВНІСТЬ (НА МАТЕРІАЛІ СПОНТАННОГО МОНОЛОГУ)

INTONATIONAL REGIONAL VARIATION (BASED ON SPONTANEOUS MONOLOGUE MATERIAL)

Коваль Н.О.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

У статті обговорюється аналіз просодичних характеристик регіональних типів вимови англійської мови. Згідно з результатами електроакустичного аналізу, висловлюється припущення про те, що діапазон частоти основного тону є провідним параметром ідентифікації регіональної мови. Автор також визначає, що просодія англійської мови є індикатором територіальної приналежності індивідуума.

Ключові слова: частота основного тону, діапазон, синтагма, соціально-демографічні фактори, просодія, електроакустичний аналіз, акустичні параметри.

В статье обсуждается анализ просодических характеристик региональных типов произношения английского языка. Согласно результатам электроакустического анализа, высказывается предположение о том, что диапазон частоты основного тона является ведущим параметром идентификации региональной речи. Автор также определяет, что просодия английского языка является индикатором территориальной принадлежности индивидуума.

Ключевые слова: частота основного тона, диапазон, синтагма, социально-демографические факторы, просодия, электроакустический анализ, акустические параметры.

The paper is concerned with analysis of the prosodic characteristics of the main regional accents of English. According to the results of the electroacoustic analysis, a suggestion has been made that the frequency of the main tone is one of the main indexes characterizing regional speech. It also serves as means of social and group identification of the speaker.

Key words: frequency of main tone, range, syllable, social and demographic factors, prosody, electroacoustic analysis, acoustic parameters.

Постановка проблеми. Останні десятиліття характеризуються підвищенням цікавості у вітчизняній та закордонній лінгвістиці до соціально-лінгвістичної проблематики, вивчення різних типів диференціації в межах однієї мови і визначення чинників, що спричиняють таку диференціацію [8; 11; 17; 19]. У мовознавстві проблема «мова – суспільство» особливо бурхливо обговорювалася наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. у роботах Р. Шор, Е. Поліванова, Л. Якубинського, В. Жирмунського (який, зокрема, є автором терміна «соціальна діалектологія»), В. Віноградова й інших мовознавців.

На початку 60-х рр. у Сполучених Штатах Америки (далі – США) поширилося зацікавлення соціологією мови, що привело до виділення соціолінгвістики як особливого напрямку [14, с. 67]. У Великобританії дослідження соціальної варіативності мови, засновані на елементах звукової системи мови, проводяться послідовниками У. Лабова згідно з його методикою «польової роботи» з миським населенням Нью-Йорка, що особливо характерно для робіт П. Традгілла [16; 18].

Як відомо, будь-яка національна мова являє собою сукупність різних форм мови. Це літера-

турна мова, діалект, напівдіалект, побутово-розмовна мова. Зазвичай базою для формування національної літературної мови є діалект великого економічного і культурного центру країни, який протиставляється іншим діалектам та, із часом, усвідомлюється членами колективу як зразок щодо інших локальних форм мови [9, с. 164]. Так відбувався розвиток літературної мови в Англії, де мова Лондона протиставлялася як джерело загальнонаціональної норми всім іншим місцевим діалектам.

Специфіка мовної ситуації на Британських островах полягає в тому, що загальнонаціональний мовний стандарт Received Pronunciation (далі – RP) має статус престижної норми верхівки панівного класу. І, незважаючи на висловлювання про деяку демократизацію RP, тільки 3% населення, завдяки засобам масової інформації та освіті, володіють цією нормою [15, с. 92]. У суспільстві наявні соціальні бар'єри, що розділяють мовців. Ці бар'єри практично непереборні для окремих класів; насамперед ідеться про робітничий клас Англії [17, с. 33]. Регіональні відмінності тим сильніше виявляються в мові, чим нижче соціальний рівень мовців.

Традиційно схему соціальної варіативності англійської мови зображують у вигляді піраміди, на вершині якої – загальнонаціональний мовний стандарт RP, нижче розташовані регіональні стандарти, наприклад, шотландський або північно-ірландський, а широка основа піраміди відповідає великій кількості місцевих сільських та міських діалектів. Якщо діалекти сільських жителів, які зберігають архаїчні риси середньоанглійського періоду й артикуляційні навички кельтського населення, поступово відмирають під впливом засобів комунікації й освіти, то міські діалекти робітничого класу, навпаки, внаслідок урбанізації та посилення класових відмінностей, виявляють тенденцію до збільшення розбіжностей щодо RP [13, с. 53]. Діалект розглядається Т. Шевченко як варіант мови, який обслуговує в основному сферу побутово-розмовної мови, тоді як нормалізована літературна вимова є обов'язковою для всіх мовних ситуацій офіційного характеру [11, с. 227].

Численні експерименти англійських соціолінгвістів свідчать про те, що люди, які говорять RP, отримують високу оцінку з погляду їхніх компетенцій, інтелекту, приналежності до певного соціального класу, тоді як люди, які послуговуються діалектом, нерідко наділяються чисто людськими чеснотами – чесністю та щирістю [11, с. 226]. Регіональний акцент ідентифікує етнічну і національну приналежність мовця, демонструє солідарність з окремим класом або групою людей. На думку деяких соціолінгвістів, нізкопрестижні типи вимови наполегливо зберігаються тому, що з ними асоціюються не тільки ознаки групової солідарності, а й деякі якості чоловічого характеру – сили, твердості, грубості [8].

Представлена градація різних типів вимови за шкалою соціальної оцінки в реальній мовній діяльності індивідуумів не завжди розділена жорсткими межами, подібно до того, як і перехід від одного географічно зумовленого типу вимови до іншого є не чим іншим, як постійним континуумом. Встановлено, що в мовних колективах є практика переходу від одного типу вимови до іншого, так звана «зміна коду», залежно від ступеня офіційності мовної ситуації, від соціального статусу співрозмовника, теми розмови, обстановки [11, с. 227]. Здатність переходити від одного типу вимови до іншого і передусім від побутово-розмовної до літературної, безумовно, пов'язана з освітнім рівнем мовця, традиціями сімейного або соціально-групового говоріння, тобто соціальними чинниками.

Отже, мовна ситуація на Британських островах характеризується протиставленням високопрес-

тижної норми вимови, не пов'язаної територіально з жодним районом (тільки історично – з південним сходом), яка виконує найважливіші соціальні функції, з одного боку, та складної системи соціально-територіальних типів вимови, що включають регіональні стандарти типу шотландського, північно-ірландського, які мають обмежені соціально-комунікативні функції, з іншого. Отже, тип вимови є показником соціально-територіальної, соціально-класової, соціально-групової, функціонально-стилістичної диференціації [12, с. 28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання варіативності вимови досліджували як вітчизняні, так і закордонні лінгвісти, а саме: Дж. Уеллз, У. Лабов, Т. Шевченко, Д. Шахбагова та багато інших [19; 12; 13; 10]. У вітчизняному мовознавстві склалася школа вивчення регіональної та соціальної варіативності англійської інтонації. А. Петренко, О. Валігура, О. Присяжнюк [5; 3; 6] та інші дослідники розробили методи розпізнавання мов і діалектів на основі набору інтонаційних засобів. Завданням соціофонетики є вивчення варіативності вимови, зумовлене впливом комплексу зовнішніх щодо мови чинників, які істотно впливають на процес соціально-економічного спілкування та сприяють поширенню мовних інновацій [11].

Як вже було зазначено вище, основою британської вимовної норми, яка використовується на телебаченні, у навчальних закладах, прийнято вважати вимову південного сходу Англії. Однак, згідно з дослідженнями О. Присяжнюк, Т. Скопинцевої, поширення мовних змін на території Великобританії відбувається під впливом географічної віддаленості від центру і пов'язано з історичними чинниками міграції населення, мовними контактами, у зв'язку із чим відбувається інтерференція інтонаційних систем.

Закордонний дослідник варіативності англійської вимови Т. Шевченко стверджує, що варіативність має соціальний характер, бо вона «пов'язана зі спілкуванням людей у певному, соціально обмеженому мовному співтоваристві» [12, с. 48]. У промові міститься індексна інформація, тобто набір певних просодичних засобів, які служать способом ідентифікації мови інформанта. Прояв соціальних маркерів у мові (гендерної, вікової приналежності) не завжди усвідомлений, а залежить від ступеня володіння мовною нормою, що пов'язано із соціальним становищем індивіда – родом занять, рівнем освіти. Систематична відповідність якості голосу і роду занять приводить до створення звукових стереотипів. Мова може бути засобом самовираження особистості, тому

що її зміст та інтонаційне оформлення створюють умислухача певний мовний портрет

Проблема варіативності просодичних параметрів у регіональній мові жителів Великобританії недостатньо вивчена та потребує детального аналізу в ситуації диглосії. Актуальність даного дослідження визначається відсутністю комплексного опису територіальної варіативності інтонації на Британських островах. Складність і багатоаспектність комплексного аналізу британської інтонації пов'язана зі складністю чинників, що взаємодіють і визначають характер інтонаційної варіативності мовлення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження регіональних інтонаційних характеристик єдинбурзького, дублінського, західно-мідлендського, південно-уельського, дейвонського типів вимови та їхніх проявів у такому вигляді мовної діяльності, як спонтанний монолог. Ми прагнули до того, щоб на підставі вивчення індивідуальних особливостей дикторів, які представляють різні регіони, виявити загально регіональні риси вимови та специфічні риси, властиві тільки окремим регіонам.

Завданням дослідження є виявлення основних термінальних тонів у мелодійному репертуарі мови регіональних груп інформантів.

Матеріалом для аналізу послужили записи спонтанних монологів на побутову тематику, зроблені в Лабораторії експериментальної фонетики Одеського національного університету (далі – ЛЕФ ОНУ), загальний обсяг звучання – майже 60 хв., вік дикторів – 35–40 років, всі голоси чоловічі. Диктори є уродженцями Західного Мідленду, Дейвону, Південного Уельсу, Единбурга, Дубліна та належать до єдиної соціальної групи – робітники.

Виклад основного матеріалу. Електроакустичному аналізу піддавалися такі частотні характеристики: 1) максимальні та мінімальні значення частоти основного тону (далі – чот) структурних елементів фраз, складників тексту; 2) середня чот, яка в нашому матеріалі встановлюється на рівні ненаголошених складів початку контуру; 3) частотний інтервал (відн. од.) 1-го ударного складу, ядра тазаядерного складу, який вираховується наступним відношенням: $f_{\text{max}} / f_{\text{min}}$ складу; 4) частотний діапазон фрази (відн. од.), що є відношенням максимального значення чот фрази до її мінімального значення.

На підставі функціонального аналізу дискретних значень чот структурних елементів фраз у межах кожної фрази (2 вимірювання чот на початку ненаголошеного складу, 7 – у корпусі,

4 – в ядрі, 2 – в заядерних складах) були отримані дані про такі частотні характеристики: 1) частотність термінальних тонів; 2) характер руху тону.

Електроакустичний аналіз вищезазначених параметрів показав наявність відмінностей між значеннями частотних характеристик у різних регіональних типах вимови (див. табл. 1). Показник пікової чот перших ударних та ядерних складів мідлендського типу вимови значно перевищує чот структурних елементів фраз всіх інших досліджуваних типів вимови. Единбурзький та дейвонський типи вимови відрізняються дещо меншими значеннями пікової чот 1-го ударного й ядерного складів порівняно з мідлендським типом. Найменший показник пікової чот перших ударних та ядерних складів зареєстрований у початкових фразах у південно-уельському та дублінському типах вимови. Найвищі показники пікової чот ядерних складів зареєстровані в мідлендському та дейвонському типах вимови. Найнижчі показники пікової чот ядерних складів зазначені в початкових фразах дейвонського та південно-уельського типах вимови. Мідлендський та єдинбурзький типи вимови характеризуються високими показниками пікової чот 1-го ударного й ядерних складів у початкових фразах. Південно-уельський та дублінський типи вимови дуже близькі за своїми показниками, майже однакові.

У результаті аналізу перелічених вище даних варто зазначити, що, незважаючи на індивідуальні відмінності голосів, всі диктори говорять у діапазоні, який вдвічі менший, ніж максимально реалізований у даному тексті діапазон чот. Наявне загально регіональне явище зменшення діапазону, однак напрямок звуження діапазону не є односпрямованим у всіх мовців: незважаючи на те, що зазвичай у всіх звучуються як нижня, так і верхня частини діапазону, у більшості регіональних типів сильніше скорочується верхня частина діапазону. Тим самим середня лінія ніби зміщується догори щодо середини, що і є типовою регіональною рисою.

У результаті аналізу середньоарифметичних значень частотного інтервалу в різних позиційних умовах різних регіональних типів вимови (див. табл. 2) зазначимо, що в усіх регіональних типах вимови значення частотного інтервалу 1-го ударного складу значно перевищують значення ядерних складів. Особливо яскрава ця відмінність у значеннях частотного інтервалу 1-го ударного й ядерних складів в єдинбурзькому типі вимови. Найвищі значення частотного інтервалу 1-го ударного складу зареєстровані в південно-

уельському типі вимови (у початкових фразах) та в єдинбурзькому (у кінцевих фразах). Найнижчі значення частотного інтервалу ядерних складів зазначені в дейвонському типі вимови (у кінцевих фразах) та в дублінському й єдинбурзькому (у початкових фразах).

Основне місце в диференціації різних типів вимови належить особливостям їхньої тональної організації – різновидам тональних контурів та їхній частотності в різних регіональних типах

вимови (див. табл. 3). Під час аналізу частотності тональних контурів фраз різних регіональних типів вимови ми знаходимо підтвердження загальновідомого факту: спадний рух чот є одним із найбільш характерних. Дійсно, спадний тон зафіксовано в усіх типах вимови, його частотність коливається від 12,5% (південно-уельський тип), до 35% (дублінський тип). Для мідлендського типу вимови характерна наявність середнього спадного (№ 2, 14%), високого спадного (№ 3,

Таблиця 1

Середньоарифметичні значення частоти основного тону структурних елементів фраз у складі тексту в різних регіональних типах вимови (Гц)

Регіон	Позиційні умови фрази в тексті	Рівень середн. чот	Перші ударні склади		Ядерні склади	
			макс.	мін.	макс.	мін.
Західний Мідленд	Поч.	140	175	120	150	105
	Кін.	125	170	110	125	100
Дейвон	Поч.	120	150	95	85	70
	Кін.	100	170	110	140	125
Південний Уельс	Поч.	100	100	60	85	70
	Кін.	110	120	80	120	90
Єдинбург	Поч.	110	160	95	125	120
	Кін.	100	160	80	95	80
Дублін	Поч.	110	120	80	95	90
	Кін.	100	125	90	125	115

Таблиця 2

Середньоарифметичне значення частотного інтервалу структурних елементів фраз у складі тексту різних регіональних типів вимови (відн. од.)

Регіон	Позиційні умови фрази в тексті	Перші ударні склади	Ядерні склади
Західний Мідленд	Поч.	1,458	1,428
	Кін.	1,545	1,25
Дейвон	Поч.	1,578	1,214
	Кін.	1,545	1,12
Південний Уельс	Поч.	1,667	1,214
	Кін.	1,5	1,333
Єдинбург	Поч.	1,684	1,041
	Кін.	2	1,187
Дублін	Поч.	1,5	1,056
	Кін.	1,389	1,136

Таблиця 3

Частотність тональних контурів фраз різних регіональних типів вимови (%)

Регіон	Тональні контури завершення										
	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6	№ 7	№ 8	№ 9	№ 10	№ 11
Західний Мідленд	----	14	27	----	18	----	----	27	14	----	----
Дейвон	30	30	----	----	----	20	----	----	----	20	----
Південний Уельс	25	12,5	25	12,5	----	----	----	12,5	----	----	12,5
Єдинбург	32	32	----	----	18	----	18	----	----	----	----
Дублін	35	----	----	35	----	----	----	15	----	15	----

27%), висхідного (№ 5, 18%), нисхідно-висхідного (№ 8, 27%) та середнього висхідного (№ 9, 14%) тонів. Дейвонський тип вимови характеризується наявністю низького спадного (№ 1, 30%), середнього спадного (№ 2, 30%), високого висхідного (№ 6, 20%) та висхідно-спадного (№ 10, 20%) тонів.

Для Південного Уельсу характерна наявність низького спадного (№ 1, 25%), середнього спадного (№ 2, 12,5%), високого спадного (№ 3, 25%), низького висхідного (№ 4, 12,5%), нисхідно-висхідного (№ 8, 12,5%) та висхідно-спадного (№ 11, 12,5%) тонів. Единбурзький тип вимови характеризується низьким спадним (№ 1, 32%), середнім нисхідним (№ 2, 32%), висхідним (№ 5, 18%) та рівним (№ 7, 18%) тонами. Для дублінського типу характерна наявність низького спадного (№ 1, 35%), низького висхідного (№ 4, 35%),

нисхідно-висхідного (№ 8, 15%) та висхідно-спадного (№ 10, 15%) тонів.

Регіональна варіативність інтонації справді наявна, що підтверджується результатами інтонографічного аналізу, який дозволив зробити такі **ВИСНОВКИ:**

1) загальнорегіональної характеристикою варто вважати більш згладжений, пологий характер всіх тонів, що є наслідком звуження діапазону синтагми загалом, а також типологічною рисою всіх регіональних типів вимови;

2) регіональними характеристиками в мелодиці є обмеженість інвентаря, підвищення частотності висхідних та висхідно-спадних тонів.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є комплексний аналіз всіх компонентів інтонації, а саме темпу та гучності, у регіональній мові жителів Великобританії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Валігура О. Методологія формування комплексної парадигми напрямів дослідження фонетичної інтерференції. *Одеський лінгвістичний вісник: науково-практичний журнал*. Вип. 6. 2015. № 4. С. 9–13.
2. Корнелаєва Є. Варіативність професійних просодичних особливостей мовлення (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі інтерв'ю з політиками, дикторами телебачення): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2015. 19 с.
3. Социалингвистическая вариативность национального языка как целостной структуры: коллективная монография / А. Петренко, Д. Петренко, Д. Храбскова, Э. Исаев. Севастополь: Украинский морской институт, 2009. 182 с.
4. Присяжнюк О. Просодические особенности территориальных типов британского произношения: дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2003. 214 с.
5. Рубчак О. Просодична організація англійських інтерв'ю (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2015. 20 с.
6. Скопинцева Т. Территориальная вариативность английской интонации на Британских островах: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.04. М.: МГЛУ, 1995. 22 с.
7. Скуланова Г. Региональная вариативность интонации английского языка в Шотландии. *Фонология текста: сб. научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореца*. Вып. 239. М., 1984. С. 164–188.
8. Шахбагова Д. Фонетические особенности произносительных вариантов английского языка. М.: Высшая школа, 1982. 128 с.
9. Шевченко Т. О месте интонации в социалингвистических исследованиях английского языка в Великобритании. *Функциональная просодия текста: сб. научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореца*. Вып. 201. М., 1982. С. 225–237.
10. Шевченко Т. Социальная вариативность английской интонации: учебное пособие. М.: МГПИИЯ, 1986. 122 с.
11. Шевченко Т. Социальная дифференциация английского произношения. М.: ВШ, 1990. 250 с.
12. Gumperz J. *Language in Social groups: Essays*. Stanford, California: Stanford University Press, 1971. 182 p.
13. Hughes A., Trudgill P. *English Accents and Dialects. An introduction to Social and Regional Varieties of British English*. 3d ed. Arnold, 1996. 248 p.
14. Labov W. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, D. C.: Center for Applied Linguistics, 1966. 655 p.
15. Trudgill P. *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974. 198 p.
16. Trudgill P. *The Dialects of English*. London: Wiley-Blackwell, 1999. 168 p.
17. Wells J. *Accents of English*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. Vol. 2: The British Isles. 465 p.